

К. С. Тимощенко*Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, Україна***СТРУКТУРА МЕХАНІЗМУ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ
СУБ'ЄКТА ПІДПРИЄМНИЦТВА**

У статті представлено гіпотезу структурної організації механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва як складноорганізованої системи. Охарактеризовано суб'єкт-об'єктні та суб'єкт-суб'єктні опозиції в межах зазначеного механізму. Визначено основні координаційні та субординаційні зв'язки форм забезпечення механізму фінансової безпеки підприємства.

Ключові слова: фінансова безпека, фінансовий механізм, структура фінансового механізму фінансової безпеки, ієрархія зв'язків фінансового механізму фінансової безпеки.

В статье представлена гипотеза структурной организации механизма финансовой безопасности субъекта предпринимательства как сложноорганизованной системы. Охарактеризованы субъект-объектные и субъект-субъектные оппозиции в составе указанного механизма. Определены основные координационные и субординационные связи форм обеспечения механизма финансовой безопасности субъекта предпринимательства.

Ключевые слова: финансовая безопасность, финансовый механизм, структура финансового механизма финансовой безопасности, иерархия связей финансового механизма финансовой безопасности.

The article presents a hypothesis of structural organization of financial safety mechanism of the enterprise as a complex system. Subject-object and subject-subject oppositions within the set-up of this mechanism are described. The essential coordinate and subordinate links for the forms of providing financial safety mechanism of the enterprise are determined.

Keywords: financial safety, financial mechanism, structure of financial safety mechanism, hierarchy of connections of financial safety mechanism.

Реалії сьогодення визначають необхідність системної організації фінансового захисту суб'єктів економічної діяльності, обумовлену швидкозмінним економічним середовищем, що упродовж останніх п'яти років перебуває у стані рецесії. Передумови виникнення рецесій є предметом наукових доробків багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців, але, незважаючи на численність висунутих гіпотез, жодна з них не набула домінуючого характеру та не пропонує виключно дієвих інструментів протидії виникаючим загрозам та небезпекам. Відтак необхідність постійного убезпечення від агресивних зовнішніх впливів визначає актуальність дослідження механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва. Зважаючи на актуальність даного напряму дослідження, останнім часом з'явилась низка наукових публікацій з приводу організації та функціонування зазначеного механізму, теоретичного та методологічного обґрунтування його дії.

Чимало сучасних наукових праць, присвячених забезпеченню фінансової безпеки суб'єкта підприємництва, тим чи іншим чином висвітлюють структурну організацію фінансового механізму фінансової безпеки, не зазначаючи, однак, що мова йде саме про зазначений механізм, а вказуючи на «систему фінансової безпеки суб'єкта підприємництва». До таких праць, зокрема, належать наукові розвідки О. Ю. Амосова [1], О. В. Антонова [2], О. В. Ареф'євої [3], Н. П. Бакеренко [5], К. С. Горячевої [6], І. В. Демченко [7], Є. Ж. Есембекової [8], А. О. Єпіфанова [9], Є. П. Картузова [11, 12], О. В. Равневої [16] та багатьох інших. Однак існування певних розбіжностей у думках щодо комплектації меха-

нізму та структурного співвідношення його елементів потребує подальшої деталізації наукових розробок. У зв'язку із комплексним характером об'єкта дослідження, невирішеним або недостатньо опрацьованим залишається досить великий обсяг питань, вирішення яких є необхідним задля досягнення вищого рівня обґрунтованості, використання механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємства.

Об'єктом дослідження є теоретико-методологічні засади забезпечення фінансової безпеки суб'єкта підприємства. Предметом дослідження є особливості структурної організації фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємства. Методологічне підґрунтя дослідження представлене методами абстрагування (виявлення суб'єкт-об'єктних та суб'єкт-суб'єктних опозицій фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємства) аналізу (аналіз субординаційних та координаційних зв'язків між ієрархічними рівнями форм забезпечення механізму).

Вважають, що структурно механізм фінансової безпеки містить у собі підсистеми [9, с. 119–144]: діагностики (фундаментальна, комплексна, експрес); фінансових важелів і методів забезпечення фінансової безпеки; контролю та оцінки результатів.

Серед елементів, що входять до складу фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємства, називають:

- економічні закономірності, цілі і завдання управління, функції, організаційну структуру, принципи, методи, кадри, техніку та технологію управління, критерії оцінки ефективності управління (М. М. Єрмошенко [10]);
- сукупність фінансових інтересів (К. С. Горячева [6]);
- мету, критерії її досягнення, фактори та методи управління, ресурси підприємства (компонентний аспект), сукупність локальних механізмів (структурний аспект) (О. В. Равнева [16]);
- суб'єкти, об'єкти, загрози і ризики (О. А. Кириченко, І. В. Кудря [14, с. 24]);
- сукупність відносин між елементами системи управління фінансовою безпекою підприємства «система – процес», «фактор – відгук», «ресурс – суб'єкт споживання», «ціле – частина» (І. Б. Медведєва, М. Ю. Погосов [15]);
- сукупність фінансових інтересів підприємства та загроз, функції, принципи та методи управління, організаційна структура та культура, методи та засоби управління, критерії оцінювання фінансової безпеки (О. В. Антонова [2, с. 13])

У складі фінансового механізму частіше вирізняють загальні та спеціальні елементи. Загальними вважають методи, важелі та інструменти, використання яких спрямоване на управління визначеною сферою чи/та діяльністю. Спеціальними є елементи механізму, що визначаються специфікою сфери, яка є об'єктом управління, та особливостями цілепокладання при здійсненні процесу управління [5, с. 79]. На думку Е. П. Картузова [11, с. 120], до складу механізму управління фінансовою безпекою підприємства включають: сукупність фінансових інтересів підприємства; функції, принципи і методи управління; організаційну структуру; управлінський персонал; техніку та технології управління; фінансові інструменти; критерії оцінювання фінансової безпеки. У такому розумінні механізм управління являє собою єдність процесу управління і системи управління.

Методи управління є елементом механізму управління фінансовою безпекою, що призводять до функціонування інструментів і важелів, використання яких обумовлює реалізацію управлінських рішень [2, с. 15]. На думку Е. П. Картузо-

ва [12, с. 174], методами забезпечення фінансової безпеки є спосіб її забезпечення за допомогою інструменту фінансової діяльності та фінансової технології. Вважають, що до складу фінансових методів включають [9, с. 126]: управління прибутком, витратами, капіталом; фінансовий аналіз; фінансовий облік; фінансове планування; фінансове регулювання; страхування тощо. До складу фінансових важелів зараховують прибуток, дохід, фінансові санкції, дивіденди, ціну, фінансове стимулювання, заробітну плату тощо [9, с. 126].

Об'єкт механізму завжди включено до його складу, незалежно від того, яким чином інтерпретується саме поняття механізму. Якщо поняття механізму розглядають у його прямому сенсі, то об'єкт включається похідним чином, через взаємозв'язки між суб'єктом та управляючими впливами, управляючими впливами та ним самим. Якщо механізм розглядають похідним чином, то об'єкт включається до складу механізму безпосередньо, оскільки на закономірностях його функціонування реалізуються управляючі впливи відносно нього самого. Проте постає питання: що є об'єктом фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва. Наприклад, Е. П. Картузов [12, с. 174] об'єктом фінансової безпеки підприємства вважає його фінансову діяльність. Виходячи із формулювання самого поняття, природно вважати об'єктом саме фінансову безпеку. Проте, якщо розглядати фінансову безпеку у широкому сенсі, як здатність забезпечити власні фінансові інтереси, то воно є суб'єктивним, а отже, об'єктом механізму стає суб'єкт впливу (за інших рівних умов будуть змінюватись саме фінансові інтереси), управляючі впливи спрямовуються суб'єктом на себе самого та інших суб'єктів, що призводить до нівелювання самого поняття механізму. Фінансова безпека у вузькому сенсі (як фінансовий стан суб'єкта підприємництва, який характеризується стійкістю до зовнішніх та внутрішніх небезпек та загроз) є об'єктивно існуючим явищем, отже, може входити до складу механізму.

Питання щодо суб'єкт-об'єктних опозицій у складі механізму виникає у взаємозв'язку із розбіжностями інтерпретації самого поняття механізму. Як було зазначено вище, поняття фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва можна розуміти у широкому (переносне значення) та вузькому (пряме значення) сенсах. У першому випадку суб'єкт-об'єктні опозиції фінансового механізму повністю входять до його складу, у другому – частково виходять за межі механізму (рис. 1).

Іншим важливим питанням комплектації фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва є питання щодо включення суб'єкт-об'єктних опозицій* до складу механізму. За літературними даними суттєвих відмінностей між складом суб'єктів фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва немає. На думку Е. П. Картузова [12, с. 174], суб'єктом фінансової безпеки суб'єкта підприємництва є керівництво підприємства та його персонал, незалежно від займаних посад та виконуючих обов'язків. І. В. Демченко до складу суб'єктів механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва також відносить [7, с. 37–38]: фінансово-кредитні установи, державу, страхові компанії, постачальників, покупців конкурентів (зовнішнє коло суб'єктів); служби підприємства, засновників (внутрішнє коло суб'єктів).

*Під суб'єкт-об'єктними опозиціями фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва розуміємо специфічні взаємодії між суб'єктами та об'єктом, що виникають у процесі досягнення фінансової безпеки за допомогою фінансових методів, важелів, інструментів. Застосування терміна «опозиції» у цьому випадку пояснюється протистоянням об'єкта керуючому впливу.

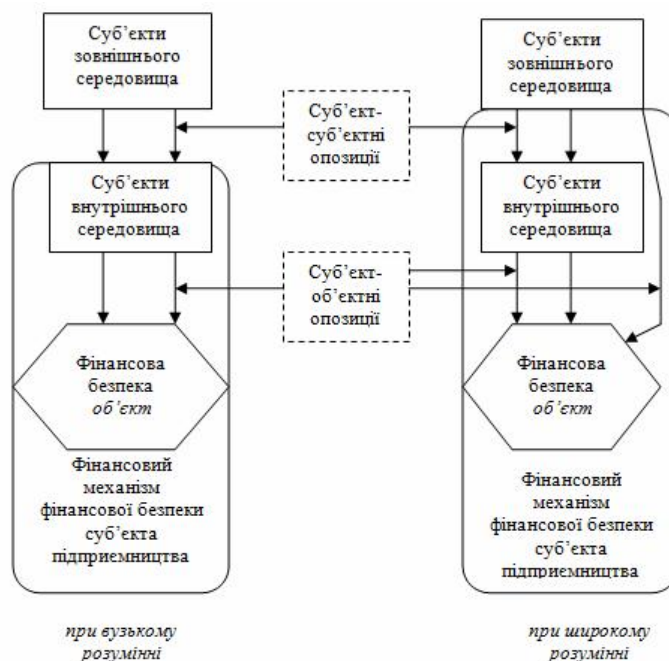

Рис. 1 Суб'єкт-об'єктні та суб'єкт-суб'єктні опозиції фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва
(Джерело: розроблено автором)

Основними суб'єктами зовнішнього середовища, на думку О. Ю. Амосова, що суттєво впливають на рівень фінансової безпеки підприємства, є [1, с. 79]:

- держава, що здійснює найбільш значний вплив на діяльність підприємства, регулюючи всі аспекти його діяльності у різних формах;
- контрагенти, що визначають вхідні і вихідні потоки підприємства, тим самим безпосередньо впливаючи на його фінансову безпеку;
- суб'єкти інфраструктури (загальні та спеціальні), що формують конкретну сукупність ризиків зовнішнього середовища.

Основними суб'єктами внутрішнього середовища, що обумовлюють рівень фінансової безпеки, є: власники засобів виробництва, менеджмент підприємства та його персонал.

При вузькому розумінні фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємства зовнішні впливи та суб'єкти зовнішнього кола діють безпосередньо на механізм загалом, змінюючи взаємодії всередині нього, поведінку та фінансові інтереси суб'єктів внутрішнього кола, які, виходячи із нових умов, з нових позицій оцінюють рівень фінансової безпеки та обирають нові керівні впливи. Фінансовий механізм з цієї точки зору є частково відкритою економічною системою, що має ієрархічні рівні організації.

При широкому розумінні – фінансовий механізм фінансової безпеки суб'єкта являє собою практично повністю відкриту систему, оскільки суб'єкт-об'єктні опозиції виникають як між суб'єктами внутрішнього кола та об'єктом (опозиції першого порядку), так і між суб'єктами зовнішнього кола та об'єктом (опозиції другого порядку), змінюючи закономірності функціонування самого механізму. У такому випадку навіть за сталого фінансового стану рівень фінансової безпеки може суттєво змінюватись.

Оскільки фінансовий механізм фінансової безпеки суб'єкта підприємництва вважаємо складноорганізованою системою, то його структурна організація має бути ієрархічною. Найпростіше виявити ієрархічні взаємозв'язки між елементами механізму, якщо додатково структурувати його за формами забезпечення (рис. 2). Серед основних форм забезпечення фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва як ієрархічно пов'язані виокремимо нормативно-правове, організаційно-методичне, інформаційне та фінансове забезпечення.

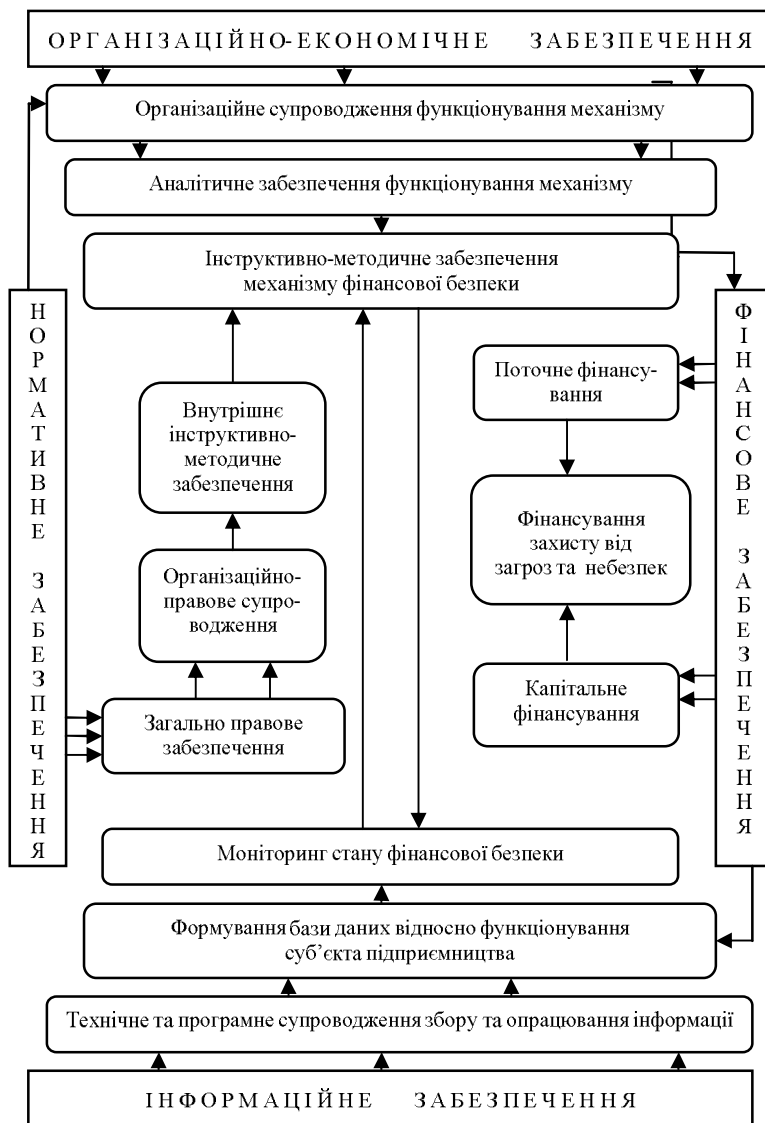

Рис. 2. Ієрархічна структурна організація фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва

(Джерело: розроблено автором)

До складу інформаційного забезпечення [8, с. 83] належить інформаційна система, що дає змогу всебічно та об'єктивно здійснювати моніторинг фінансової безпеки, включаючи виявлення і прогнозування внутрішніх і зовнішніх загроз. Інформаційне забезпечення включає в себе: технічне, програмне та

документарне супроводження збору та опрацювання інформації (1-й рівень ієрархії); формування бази даних відносно функціонування суб'єкта підприємництва та його основних контрагентів (2-й рівень ієрархії); інформаційний моніторинг стану фінансової безпеки (3-й рівень ієрархії)*.

Іншою формою забезпечення фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва є організаційно-економічне забезпечення, що включає: організаційне супроводження функціонування механізму (1-й рівень ієрархії); аналітичне забезпечення функціонування механізму (2-й рівень ієрархії); інструктивно-методичне забезпечення (3-й рівень ієрархії). Організаційне супроводження фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва представлено [8, с. 83]: радою директорів, топ-менеджментом, аналітичною службою підприємства, PR, зовнішнім та внутрішнім аудитом.

Аналітичне забезпечення фінансової безпеки суб'єкта підприємництва передбачає [3, с. 102–103]: аналіз можливих фінансових загроз суб'єкту підприємництва з точки зору його виробничої та маркетингової підсистем, фінансової ефективності діяльності; аналіз можливих фінансових загроз, що виникають на фінансовому ринку з точки зору вартості та ризикованості залучення підприємством фінансових ресурсів за допомогою тих чи інших фінансових інструментів; аналіз можливих фінансових загроз, що виникають на фінансовому ринку, з точки зору захисту від фінансової експансії; аналіз можливих фінансових загроз, що виникають при здійсненні інвестиційної діяльності підприємства. Інструктивно-методичне забезпечення представлено сукупністю документації, яка визначає порядок дії суб'єктів внутрішнього кола механізму при здійсненні поточного та стратегічного управління суб'єктом підприємницької діяльності, а також способу їхньої дії при реалізації небезпек та загроз. Інструктивно-методичне забезпечення є одночасно елементом 3-го рівня ієрархії для організаційно-економічного забезпечення та елементом четвертого рівня ієрархії для нормативно-правового забезпечення. Крім того, нормативно-правове забезпечення включає: загально-правове забезпечення (1-й рівень ієрархії), що створює правове поле для функціонування суб'єкта підприємництва; організаційно правове супроводження (2-й рівень ієрархії), що формує усталені підходи для правового супроводження діяльності суб'єкта; внутрішнє інструктивно-методичне забезпечення (3-й рівень ієрархії). Загалом нормативно-правове забезпечення створює підґрунтя для функціонування організаційно-економічного забезпечення.

Фінансове забезпечення можна структурувати за формами фінансування, проте їхнє ієрархічне співвідношення повністю залежатиме від організаційно-правової форми підприємства, складу його засновників та може суттєво змінюватись при змінах у політиці фінансування. Більш доцільно структурувати фінансове забезпечення за напрямками фінансування: фінансування поточної діяльності та капітальне фінансування (1-й рівень ієрархії); фінансування захисту від небезпек та загроз (2-й рівень ієрархії).

Між елементами механізму виникають додаткові взаємозв'язки поза межами основних ієрархічних залежностей у межах однієї форми забезпечення. Такі зв'язки можна поділити на рівнозначні (між елементами одного рівня ієрархії, або зв'язки координації) та нерівнозначні (між елементами різних рівнів організації або зв'язки субординації). Наприклад, рівнозначні взаємозв'язки вини-

*Кожен наступний рівень ієрархії неможливо сформувати без попередніх рівнів, його функціонування також неможливе без стабільного функціонування елементів механізму попередніх рівнів.

кають між організаційно-економічним та інформаційним забезпеченням на третьому ієрархічному рівні, нерівнозначні взаємозв'язки існують між третім рівнем ієрархії організаційно-економічного забезпечення та фінансовим забезпеченням загалом. Конкретна ієрархічна організація фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва визначатиметься специфікою діяльності, комплексом небезпек та загроз, особливостями організації процесу фінансового управління, особливостями фінансування тощо. Складність ієрархічної організації фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва дає певні підстави стверджувати про існування відносин гетерархії, що набувають строго ієрархічного вигляду тільки за певних обмежених мов і у конкретних випадках.

Описана вище точка зору дає змогу розширити теоретичне підґрунтя функціонування фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва внаслідок підтвердження гетерархії його структурної організації на основі дослідження сукупності субординаційних зв'язків між ієрархічними рівнями фінансового, нормативного, організаційного та інформаційного забезпечення, що дало підстави стверджувати про необхідність включення до складу механізму суб'єкт-об'єктних опозицій як між суб'єктами внутрішнього кола і об'єктом (опозиції першого порядку), так і між суб'єктами зовнішнього кола та об'єктом (опозиції другого порядку)

Таким чином, структурна організація фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва обумовлюється широтою його інтерпретації та напрямом структурування. Широта інтерпретації фінансового механізму визначає обсяг суб'єкт-суб'єктних та суб'єкт-об'єктних опозицій, що можуть бути включені до складу механізму та особливості динаміки закономірностей, на основі яких/ чи з використанням яких функціонує механізм фінансової безпеки. Між формами забезпечення фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва (фінансове, нормативне, організаційно-економічне, інформаційне) існують як зв'язки координації, так і зв'язки субординації. Субординаційні зв'язки виникають між різними ієрархічними рівнями в межах однієї форми забезпечення, між одними й тими ж ієрархічними рівнями різних форм забезпечення та між різними ієрархічними рівнями різних форм забезпечення, що дає підстави стверджувати про існування гетерархії та розглядати фінансовий механізм фінансової безпеки суб'єкта підприємництва як складно організоване системне утворення.

Бібліографічні посилання

1. **Амосов О. Ю.** Фінансова безпека підприємства в сучасних умовах: теоретичний аспект / О. Ю. Амосов // Проблеми економіки. – 2011. – № 4. – С. 76–80.
2. **Антонова О. В.** Формування механізму управління фінансовою безпекою торговельною мережею / О. В. Антонова // Вісник Львівської комерційної академії : зб. наук. праць. Серія «Економічна». – Вип. 53. – С. 12–16.
3. **Ареф'єва О. В.** Економічні основи формування фінансової складової економічної безпеки / О. В. Ареф'єва, Т. Б. Кузенко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 1 (91). – С. 98–103.
4. **Ареф'єва О. В.** Економічні основи формування фінансової складової економічної безпеки / О. В. Ареф'єва, Т. Б. Кузенко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 1 (91). – С. 98–103.

5. **Бакеренко Н. П.** Сутнісно-структурна характеристика дефініції «фінансово-економічний механізм управління діяльністю підприємств» / Н. П. Бакеренко // Інвестиції: Практика та досвід. – 2012. – № 7. – С. 77–81.
6. **Горячева К. С.** Формування механізму забезпечення фінансової безпеки підприємства / К. С. Горячева // Менеджер. – 2004. – № 2 (28). – С. 96–103.
7. **Демченко І. В.** Фінансова безпека суб'єкта господарювання: сутність та умови виникнення / І. В. Демченко // Науковий Вісник: Фінанси. Банки. Інвестиції. – 2010. – № 1. – С. 35–38.
8. **Есембекова А. Ж.** Финансовая безопасность – основа финансовой устойчивости / А. Ж. Есембекова // Проблемы современной экономики (II): мат.-лы Междун. заоч. науч. конф. – Челябинск, 2012. – С. 81–83.
9. **Єпіфанов А. О.** Фінансова безпека підприємств і банківських установ : монографія / А. О. Єпіфанов, О. Л. Пластун, В. С. Домбровський, Т. М. Болгар, О. М. Вашенко; за заг. ред. А. О. Єпіфанова. – Суми : УАБС НБУ, 2009. – 295 с.
10. **Єрмошенко М. М.** Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення / М. М. Єрмошенко. – К. : КНТЕУ, 2001. – 309 с.
11. **Картузов Є. П.** Аналіз механізму управління фінансовою безпекою підприємства / Є. П. Картузов // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 7. – С. 118–124.
12. **Картузов Є. П.** Визначення фінансової безпеки підприємства: поняття, зміст, значення і функціональні аспекти / Є. П. Картузов // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 8. – С. 172–181.
13. **Картузов Є. П.** Визначення фінансової безпеки підприємства: поняття, зміст, значення і функціональні аспекти / Є. П. Картузов // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 8. – С. 172–181.
14. **Кириченко О. А.** Вдосконалення управління фінансовою безпекою підприємств в умовах фінансової кризи / О. А. Кириченко, І. В. Кудря // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – № 10. – С. 22–28.
15. **Медведєва І. Б.** Компонентний та структурний підхід до формування складу механізму управління фінансовою безпекою підприємства / І. Б. Медведєва, М. Ю. Погосова // Економіка розвитку. – 2007. – № 4 (44). – С. 91–93.
16. **Раєвнева О. В.** Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі : монографія / О. В. Раєвнева. – Х. : ІНЖЕК, 2006. – 496 с.

Надійшла до редколегії 21.10.2013